

Anthony Moll constateerde reeds in zijn *Leerboek der geregteijk geneeskunde* dat in Nederland sinds de invoering van de Franse Code Pénal in 1811 alleen de openbare schennis der ecrbaarheid, en niet de sodomie als zodanig strafbaar was.² Derhalve was de geneeskundige expertise ten aanzien van de kenmerken van sodomie een weinig gevraagd artikel geworden. De medische kennis was toch al zelden ingeroepen door de rechtbanken, mede omdat artsen zoals Moll eerlijk stelden dat de kenmerken van de sodomie (verwondingen, fistels) weinig specifiek waren en meestal slechts herkenbaar waren indien de sodomie was gepleegd met een knaap. De gerechtelijke geneeskunde had weinig te bieden aan rechtbanken die haar kennis vrijwel nooit nodig hadden. Terecht stelde de Franse arts Reydellet derhalve: 'bezien vanuit het geneeskundig oogpunt geeft deze ontucht geen aanleiding tot belangrijke overwegingen'.³ In de meeste Duitse staten en in Engeland was de sodomie toen nog strafbaar en kon de geneeskun-

Veranderd denken

Nederlandstalige handboeken voor gerechtelijke geneeskunde die in de eerste helft van de negentiende eeuw verschenen, besteedden summier aandacht aan de sodomie, pederastie of tegenatuurlijke ontucht onder de algemene noemer van de zedendelicten. De schrijvers van deze handelingen gingen vooral in op de fysieke kenmerken van de gepleegde sodomie of pederastie waarmee zij meestal de anale seks van een man met een jongen bedoelden. Aan het eind van de negentiende eeuw was de vraagstelling verschoven. Het ging de artsen niet meer om bepaald gedrag, de sodomie, maar om een psychische gesteldheid, de homoseksualiteit. Het ging niet meer om de fysieke sporen van sodomie aan de anus bij de passieve partner, maar om de hersenkronkels van de dader. Kon-den de homoseksuelen zijn handelingen worden toegerekend? De anaatom ruimde met deze vraag het veld voor de psychiater. Welke veranderingen voltrokken zich nu in het medisch betoog en welke gevolgen had deze vernieuwing voor de forensische praktijk?

G. Hekma

Misdadig, gek of normaal?
De forensische psychiatrie en homoseksueel gedrag

dige expertise dus meer nut hebben. Duitse literatuur was er inderdaad in overvloed, maar Engelse studies ontbraken.

Het was in Frankrijk dat de eerste grote studie verscheen over de zedendelicten, Ambroise Tardieu's *Etude médico-légale sur les attentats aux moeurs* (Parijs 1857), en het was juist Tardieu die de discussie over de kenmerken van sodomie nieuw leven inblies.⁴ Maar het was voor hem vechten tegen de bierkaai, want al eerder hadden Franse en Duitse collega's erop gewezen dat de interessante medische vragen eerder betrekking hadden op de gesteldheid van de geest dan op die van de anus. C.F. Michéa ontdekte de vrouwelijke habitus van de 'philopéden' waarvan de verklaring kon liggen in het rudiment van een baarmoeder bij deze mannen.⁵ J.L. Casper noemde de pederastie 'een hermaphroditisme van den geest'.⁶ Tussen Tardieu en Casper ontwikkelde zich nog een discussie over het belang van de kenmerken die Tardieu meende te vinden bij sodomie.

De discussie werd min of meer beslecht door Karl Heinrich Ulrichs, een Duitse jurist die het als eerste opnam voor homorechten en een nieuwe theorie van het 'uranisme' ontvouwde. Evenals Casper stelde hij dat homoseksualiteit een psychische hermafrodisie was. Hij vatte zijn opvatting in een Latijnse formule samen: 'anima muliebris virili corpore inclusa' (een vrouwelijke ziel in een mannelijk lichaam opgesloten).⁷ De verklaring lag, evenals bij de lichamelijke hermafrodisie, in de ontwikkeling van de foetus gedurende de eerste 13 weken van de zwangerschap. Ulrichs had zijn politieke kaart gezet op het liberalisme en verwachtte dat zijn natuurwetenschappelijke theorie van het uranisme zou leiden tot afschaffing van de strafbaarstelling van de onnatuurlijke ontucht. Zijn verwachting werd beschaamd bij de eenwording van het Duitse keizerrijk in 1870, mede door de neergang van het liberalisme. Ulrichs, een klassiek geschoold man, onderbouwde zijn politieke eisen met medisch-wetenschappelijke inzichten. Hij verzond zijn brochures naar de beroemde artsen van die tijd, zoals Griesinger, Virchow, Von Krafft-Ebing. Opmerkelijk genoeg onderschreven de meeste dokters Ulrichs' inzichten globaal, en velen van hen ondersteunden zelfs zijn voorstellen tot decriminalisering. In een advies aan de minister van justitie keerden Virchow en andere vooraanstaande medici zich, overigens zonder succes, tegen strafbaarstelling van de onnatuurlijke ontucht.⁸ Politiek gezien verloor Ulrichs zijn strijd, maar wetenschappelijk leek hij die te winnen. De artsen voegden evenwel een kwalificatie toe aan zijn visie op het uranisme als een natuurlijk verschijnsel, want zij zagen het tevens als een pathologisch fenomeen. Griesinger, zijn opvolger Westphal (eerste hoogleraar psychiatrie te Berlijn) en de meeste andere artsen die zich erover uitspraken, beschouwden de 'konträre Sexualempfindung' als een geaardheid en tevens als een teken van degeneratie.⁹ De uitdoktering van de homoseksualiteit viel precies samen met de ontdekking van de crimineel. Zoals artsen de aandacht van de sodomie naar de contraire geaardheid verlegden, zo vonden crimineel antropologen achter de misdaad de misdadiger.¹⁰

Wanneer de seksuele inversie of homoseksualiteit een pathologische geaardheid was, kon zulke mannen (over vrouwen ging het vrijwel nooit) dan hun homoseksuele gedrag worden toegerekend? Voor Ulrichs bestond dit probleem niet: hij vond dat het niet strafbaar moet zijn en hij beschouwde homo's niet als gekken die niet verantwoordelijk zijn voor hun daden. Maar de psychiaters hadden zich met een ingewikkeld probleem opgezadeld. Want de afkeer die ze voelden voor vormen van seksueel gedrag vertelde hen er toe zulk gedrag op zich als pathologisch te beschouwen, terwijl ze tegelijk vonden dat de zedenmisdadigers hun straf niet mochten ontlopen. Michéa signaleerde het probleem al. Hij schreef zijn artikel naar aanleiding van een geval van lijken schennis en vroeg zich af of het vonnis, één jaar celstraf, wel voldoende was. Want nu kwam de beklagde die volgens de rechbank toerekeningsvatbaar was, na een jaar alweer vrij. Bij een krankzinnig-verklaring had de man voor onbepaalde tijd opgesloten kunnen worden, en wel totdat hij was genezen van zijn erotische monomanie. Tardieu, de traditionele gerechtelijk-geneeskundige, was stellig in zijn afwijzing van ontoerekenbaarheid bij zedendelicten: "Hoe onbegrijpelijk en tegen natuur en rede de daden van pederastie ook mogen lijken, ze mogen niet ont-snappen noch aan de verantwoordelijkheid van het geweten, noch aan de rechtvaardige strenghed van de wetten, en vooral niet aan de afkuring van nolle mensen."¹¹ Met het vraagstuk van de toerekenbaarheid ontstond een schemerige-bied tussen strafrecht en psychiatrie en tussen recht en moraal. Het sociaal-ongewenste hinkte tussen misdrijf en gekte.

Lombroso hield elke crimineel voor een gek. De artsen uit de traditie van de "psychopathia sexualis" zijn zeker beïnvloed door zijn criminele antropologie, maar weinigen onder hen zagen in elke seksuele perversie een psychopaat. Er trad een merkwaaardige verdeling op onder de psychiaters. Zij die meer conservatief waren, zoals Nederlands eerste hoogleraar psychiatrie C. Winkler, neigden naar het standpunt dat elke seksuele perversie gestoord was. Hij stelde in een discussie kernachtig dat "een urning per se een krankzinnige was".¹² Een homoseksueel was dus niet toerekeningsvatbaar en hem konden zijn daden niet worden toegerekend. Zij die meer modern dachten, zoals Von Krafft-Ebing, stelden dat niet elke urning een gek was.¹³ Vele artsen begonnen ook nuances te onderskennen in de (homo)seksuele beleving. N.B. Donkersloot wees erop dat niet alle "contrarianten" zich aan pervers gedrag overgaven. A. Alcirino wilde juist bevorderen, in navolging van M.A. Raffalovich, dat de urning alleen platonisch lief zou hebben. Deze dokters waren tolerant voor de homo's die zich onthielden van seks, maar ze zagen tevens geen enkele reden om de mannen die de seks niet schuwden, niet toerekeningsvatbaar te houden voor hun gedrag.¹⁴ De verkerde liefhebbers die hun seksuele leven niet wilden opofferen voor de platonische liefde van Alcirino, kwamen klem te zitten. Aan de ene kant waren er psychiaters die hen gek verklaarden en wilden opsluiten in gestichten totdat er van verbetering sprake was, anderzijds waren er de artsen die wel hun aard, maar

